

Verlag van de excursie van de secties Ter Haar en Snellen van de Nederlandse Entomologische Vereniging (NEV) in De Wieden (Overijssel) van 24 t/m 26 juni 2016.

Siep en Jannie Sinnema, Gerrit Tuinstra

Inleiding

De secties Ter Haar (opgericht in 1998) en Snellen (opgericht in 1981) organiseren jaarlijks een excursie naar een interessant gebied. Beide secties zijn onderdeel van de in 1845 opgerichte Nederlandse Entomologische vereniging (NEV). Volgens de Geannoteerde Naamlijst van de Nederlandse Vlinders (Kuchlein & De Vos, 1999) zijn er ongeveer 2400 vlindersoorten waargenomen in Nederland. De vlindersoorten worden gebruikelijk verdeeld in drie groepen: de dagvlinders (ong. 100 soorten), de macro-nachtvlinders (ong. 870 soorten) en de micro-nachtvlinders (ong. 1450 soorten). De sectie Ter Haar houdt zich voornamelijk bezig met de macro-nachtvlinders terwijl de sectie Snellen de micro-nachtvlinders bestudeert.

Deelnemers

Theo Bakker, Bart vd Berg, Gerard Bergsma, Jan Jaap Boehlé, Leo Boon, Stieneke Bontsema, Guus Dekkers, Louis en Sylvia van Deventer, Maurice Franssen, Hans en Dianne Groenewoud, Harry Groenink, Carel ten Ham, Ico Hoogendoorn, Hans Huisman, Dity Jongsma, Maja de Keijzer, Luc Knijnsberg, Bas van de Meulengraaf, Marcel Mikkers, Tymo Muus, Gerrit Padding, Andy Saunders, Johan Schipperen, Siep en Jannie Sinnema, Ben Sleeman, Piet van Son, Henk en Joke Stuurman, Gerrit Tuinstra, Jeroen Voogd, Reinder en Natalia Wijma, Jaap Zwier.

Accommodatie

De meeste deelnemers brachten het weekend door in kampeerboerderij De Ulenborgh te Giethoorn, midden in het excursiegebied De Wieden en op ruim 10 kilometer afstand van het tweede excursiegebied bij Havelte. Een aantal deelnemers overnachtte op een andere locatie in de omgeving.

Methoden

Voor het inventariseren van de vlinders werden een aantal methoden gebruikt. De meest gebruikte methode was het inventariseren met behulp van een felle lamp voor een strak gespannen wit laken, waarbij de vlinders worden aangetrokken door de lamp en kortere of langere tijd op het laken gaan zitten en gedetermineerd kunnen worden. Er werden hierbij verschillende soorten lampen gebruikt zoals ML-lampen van 250 of 500 Watt en HPL-lampen van 125 of 400 Watt. Vooral de HPL-lampen zenden een deel van het spectrum uit in het ultraviolette gebied en het blijkt dat dit een grote aantrekkingskracht op nachtvlinders heeft. Een tweede methode was het gebruik van lichtvallen, waarbij een lamp boven een bak met trechter is geplaatst. De door het licht aangetrokken vlinders vallen in de bak en gaan zich verschuilen tussen de in de bak aangebrachte eierdozen. Aan het eind van de nacht of de volgende ochtend konden deze vlinders worden gedetermineerd. Verder werd op een aantal plaatsen gebruik gemaakt van smeren; daarbij werd een alcoholhoudend mengsel (verschillend in samenstelling, bijvoorbeeld bestaande uit appelstroop en bier, dat men enige tijd heeft laten gisten) op een boomstam gesmeerd. Een aantal soorten nachtvlinders blijkt hier goed op af te komen, gaat bij de smeer zitten en kan worden gedetermineerd. Een klein aantal soorten nachtvlinders werd niet gelokt met licht, maar kon wel met behulp van smeer worden waargenomen. Tenslotte konden vlinders worden verzameld met een handnet. Deze methode wordt o.a. veel toegepast in de schemering, omdat nogal wat micro-nachtvlinders juist op dat moment van de dag actief zijn. En uiteraard werd een handnet gebruikt bij de excursies overdag, waarbij gekeken wordt naar dagvlinders en dagactieve nachtvlinders. Ook worden daarbij nachtvlinders opgejaagd uit de vegetatie en struiken. Verder is er in de vegetatie gezocht naar rupsen, eitjes en zakken (van de familie Psychidae of zakdragers) en naar blad mijnen, veroorzaakt door rupsen uit sommige micro-nachtvlinderfamilies.

Weersomstandigheden

Eerst volgt een overzicht van het weer in de weken voorafgaande aan de excursie. De temperatuur in de eerste drie weken van juni week in het excursiegebied nauwelijks af van de gemiddelde waarde in juni, maar van 20 t/m 23 juni hadden we te maken met een korte periode van hoge temperaturen met als hoogste temperatuur 28 °C op 23 juni. De neerslag in deze periode lag met 92 mm zo'n 30 mm hoger dan normaal. Die neerslag viel vooral in de periode van 15 t/m 23 juni. Het aantal zonneschijuren lag zo'n 10% lager dan normaal.

De weersomstandigheden waren gedurende het excursieweekend niet altijd ideaal. De minimum temperatuur gedurende de nachten waren 12,4 °C in de nacht van vrijdag op zaterdag en 11,3 °C in de nacht van zaterdag op zondag. Het koelde dus 's nachts flink af, waardoor de vegetatie en het laken in dit moerasgebied erg vochtig werden. Dit is niet bevorderlijk voor het inventariseren van nachtvlinders. De maximumtemperatuur overdag was 22,4 °C, 18,9 °C en 19,1 °C op respectievelijk vrijdag, zaterdag en zondag. Op zaterdag was er vooral in de middag veel bewolking met in totaal 1 uur zonneschijn. Op zondag was het zonniger met in totaal 10 uur zonneschijn. Alleen op zaterdag was er neerslag. Tussen 15 uur en 19 uur viel er ongeveer 3 mm regen. De windsnelheid was overdag meestal 2 tot 3 Bft, de overheersende windrichting was west (bron: weerstatistieken KNMI van meetstation Marknesse, www.weergegevens.nl)

Het excursiegebied

De overnachtingsplaats was in natuurgebied De Wieden (fig. 1). De Wieden is een cultuurlandschap; de mens heeft het landschap gevormd. De plassen (wieden) in het gebied zijn ontstaan door de turfwinning. Je ziet hier nog steeds het kenmerkende vervoer over water. Koeien 'varen' naar hun nieuwe weiland en riet bestemd voor daken ligt hoog opgestapeld op platte boten.

Tijdens de ijstijd ontstond in Nederland een golvend landschap. Tussen Het Hoge Land van Vollenhove en de heuvels van Steenwijk lag een gebied als een soepbord. Door het keileem in de bodem bleef het water hier staan en ophoping van afgestorven resten van water- en moerasplanten zorgde voor veenvorming. In de loop van eeuwen ontstond een veenpakket van soms wel drie tot vier meter dik.

Vanaf de vijftiende eeuw is in De Wieden veen gebaggerd. Het vochtige veen werd gedroogd op smalle 'legakkers'. Daarna werd het turf gestoken en naar Holland verscheept om er huizen mee te verwarmen. Zogenaamde 'trekgaten' met water bleven achter. De broze legakkers of 'ribben' ertussen bleken niet bestand tegen harde wind en hoge golfslag en braken door. Zo ontstond open water: de grote 'wijden', in dialect uitgesproken als wieden.

In 1934 kocht Natuurmonumenten haar eerste natuurmonument in De Wieden: de Bakkerskooi in Wanneperveen. In 1940 volgde de aankoop van de Grote Otterskooi. Aanvankelijk groeide De Wieden rondom deze eendenkooien. Later werd ook steeds meer gebied buiten de kooicirkels verworven, omdat veel boeren na 1950 stopten. Inmiddels omvat De Wieden zo'n 6000 hectare natuur.

Nationaal Park Weerribben-Wieden is het grootste laagveenmoeras van West-Europa. Het is een oase van rust en ruimte, waarvan niet alleen bezoekers, maar ook vele dieren en planten profiteren. Bedreigde dieren zoals de roerdomp, zwarte stern en otter voelen zich uitstekend thuis in dit waterrijke natuurgebied.

De Wieden is voor vogels van groot belang. Hier broedt bijvoorbeeld een zesde van de Nederlandse zwarte sterns. Om deze bijzondere vogel te behouden, leggen vrijwilligers speciale broedvlotjes in sloten in het gebied. Deze dienen als vervanging van drijvende planten zoals krabbenscheer. Voor weidevogels richt Natuurmonumenten speciale gebieden in. Ook worden er moerassen aangelegd voor bedreigde vogels als de snor, roerdomp en purperreiger.

De otter werd in 1988 uitgestorven verklaard in Nederland. In 2002 zijn opnieuw otters uitgezet. En met succes, want er leven inmiddels enkele tientallen in Nationaal Park Weerribben-Wieden.

In de zomer worden de hooilanden in De Wieden gemaaid. Hierdoor bloeien er elk jaar dotterbloem, koekoeksbloem, ratelaar en orchideeën. Op die bloemen komen weer insecten af, zoals de zeldzame grote vuurvlinder en zilveren maan. In de winter oogsten de rietsnijders het riet, maar een deel blijft staan als schuil- en nestgelegenheid voor rietvogels.

Als je niets doet in een laagveengebied (moeras) verandert het weer in land. Het water groeit langzaam dicht met waterplanten zoals riet, krabbenscheer en lisdodde. Na enkele tientallen jaren is die vegetatie zo dicht dat je er overheen kunt lopen. Hierop groeien weer boompjes, waardoor het uiteindelijk moerasbos wordt. Dit dichtgroeien heet verlanden. Om de afwisseling in het gebied te behouden, maakt Natuurmonumenten regelmatig nieuw open water in De Wieden, zoals vroeger de verveners deden. Hierdoor begint het zogenaamde verlandingsproces opnieuw. In sommige gevallen ontstaat dan het zeldzame trilveen. De Wieden is één van de laatste West-Europese natuurgebieden waar je dit 'drijvende land' tegenkomt.

(bronnen: www.natuurmonumenten.nl/natuurgebieden/nationaal-park-weerribben-wieden en wikipedia.org/wiki/Nationaal_Park_Weerribben-De_Wieden)

Een tweede excursiegebiedje ligt ten noorden van Nijeveen, namelijk het Kuijersbosje. Dit is een strook drassig grasland met o.a. gabelbosjes, gelegen midden in een agrarisch gebied.

Het derde excursiegebied, de Havelterberg en omgeving, heeft een geheel ander karakter. De Havelterberg is een onderdeel van het boogvormig stuwwalcomplex van Steenwijk. Dit stuwwalcomplex is ontstaan tijdens de voorlaatste ijstijd, het Saalien. In het Saalien zijn verschillende fasen van vergletsjering te onderscheiden, waarin een reeks van stuwwallen werd gevormd. Bij een vroege vergletsjeringfase reikte het ijs tot de lijn Texel-Gaasterland-Steenwijk-Coevorden. Hierbij werden langs de ijsrand lokaal dikke pakketten grondmorene afgezet. Het materiaal van de grondmorenes, de keileem, bestaat uit een mengsel van leem, zand en grind, ook komen zwerfkeien voor. Later rukte het ijs verder naar het zuiden op en werd de grondmorenes uit de vorige vergletsjeringfase opgestuwd tot stuwwallen. Deze stuwwallen werden vervolgens door het oprukkende ijs overreden en omgevormd tot langgerekte structuren. In de laatste ijstijd (Weichselien) zijn deze afzettingen plaatselijk bedekt met een laag dekzand. Bij de Havelterberg liggen afzettingen van voor de ijstijden vaak aan het oppervlak van de hellingen. Op de top ligt vaak keileem. Door de aanwezigheid van het slecht doorlatende keileem kan er grondwater stagneren. Het gehele complex van stuwwallen, glaciale ruggen en bekkens rond Steenwijk is zeer gaaf en daarmee van bijzondere waarde (bron: Provincie Drenthe: Beheersplan Holtingerveld). De kalkrijke rode keileem is verantwoordelijk voor de floristische en vegetatiekundige verscheidenheid van het gebied. Deze keileem vormt een slecht doorlatende laag waardoor zelfs boven op de berg natte condities bestaan, waarin dopheidevegetaties voorkomen. Natte en droge heiden en heischrale graslanden in afwisseling met vennen en stuifzanden vormen de belangrijke bestanddelen van deze (half)natuurlijke variatie. In de stuifzandgebieden die vrijwel volledig zijn bebost zijn plaatselijk nog kleinschalige stuifzanden aanwezig met karakteristieke soortenarme buntgrasvegetaties. Verder komen plaatselijk soortenrijke eikenberkenbossen voor.

De terreinbeheerders

Natuurmonumenten beheert een groot deel van het gebied van de Wieden; op de kaart (fig. 1) is het gebied aangegeven dat eigendom is van Natuurmonumenten. Het gebied rond de Havelterberg en het Kuijersbosje is in bezit van Staatsbosbeheer. Ten behoeve van de excursie was vergunning verleend om de terreinen gedurende het excursieweekend te bezoeken, zowel overdag als 's nachts.

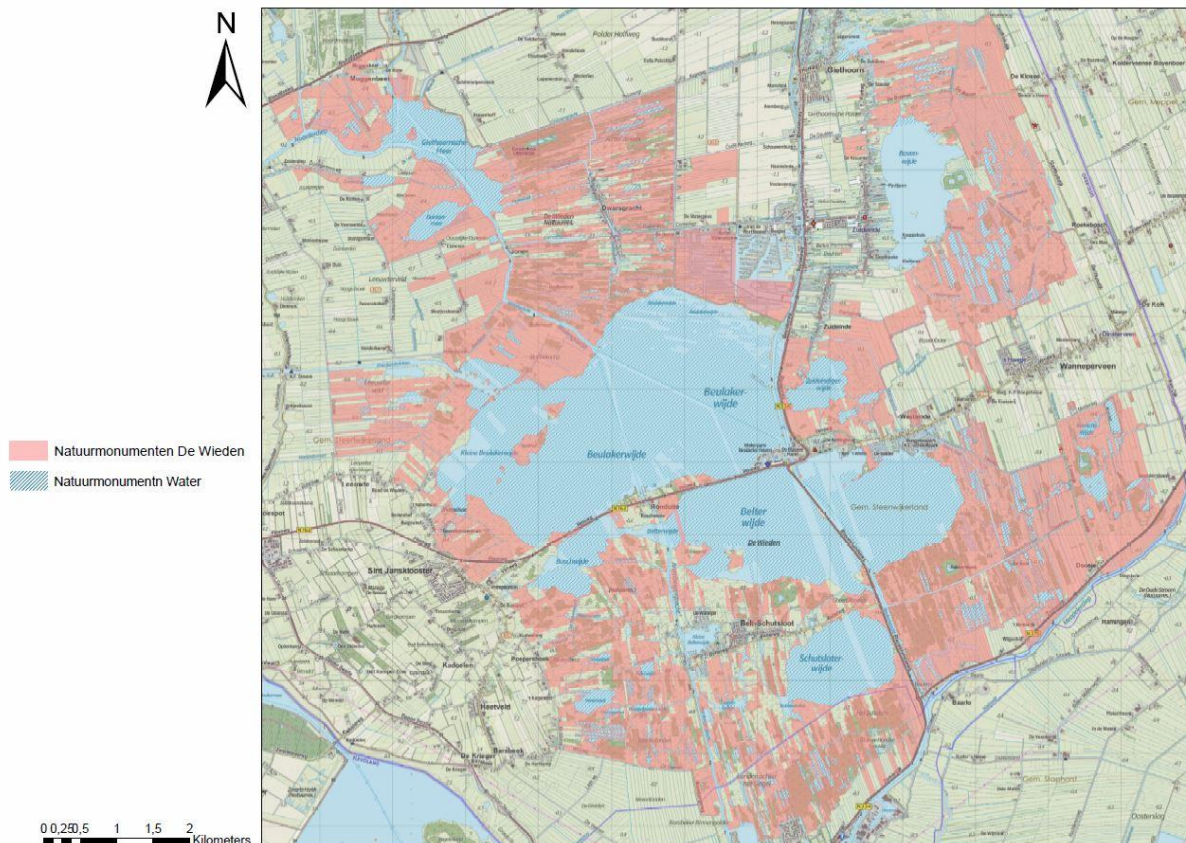

Fig. 1 Excursiegebied De Wieden

Resultaten

De lijst van waarnemingen van deze excursie telt ongeveer 2100 records. Een record is een waarneming van een bepaalde soort op een bepaalde locatie en datum. Uit deze lijst van records kan een soortenlijst worden opgesteld en daaruit blijkt dat tijdens de excursie 405 soorten zijn vastgesteld.

Onderverdeeld in de gebruikelijke groepen levert dat het volgende op:

- dagvlinders 8 soorten (2%)
- macronachtvlinders 233 soorten (52%)
- micronachtvlinders 164 soorten (36%)

Wat betreft de macro-nachtvlinders werden de volgende soorten het meest waargenomen:

Top tien macro's (totaal aantal exemplaren tijdens de excursie)

huismoeder	<i>Noctua pronuba</i>	190
donkere marmeruil	<i>Deltote pygarga</i>	179
gele tijger	<i>Spilosoma lutea</i>	177
groot avondrood	<i>Deilephila elpenor</i>	126
moeras-w uil	<i>Lacanobia splendens</i>	121
gerande spanner	<i>Lomaspilis marginata</i>	106
kleine zomervlinder	<i>Hemithea aestivaria</i>	82
houtspaander	<i>Axylia putris</i>	79
witte tijger	<i>Spilosoma lubricipeda</i>	75
zomervlinder	<i>Geometra papilionaria</i>	68

Wat betreft de **micro-nachtvlinders** werden de volgende soorten het meest waargenomen:
(totaal aantal exemplaren tijdens de excursie)

duikermot	<i>Acentria ephemerella</i>	135
gevlamde bladroller	<i>Archips xylosteana</i>	64
waterleliemot	<i>Elophila nymphaeata</i>	35
bruine zoompalpmot	<i>Sophronia semicostella</i>	31
gewone grasmot	<i>Chrysoteuchia culmella</i>	22
kroosvlindertje	<i>Cataclysta lemnata</i>	21
bonte brandnetelmot	<i>Eurrhynx hortulata</i>	21
Grote appelbladroller	<i>Archips podana</i>	20
Rietmot	<i>Chilo phragmitella</i>	18
koolmotje	<i>Plutella xylostella</i>	17
Wilgenmarmarbladroller	<i>Apotomis capreana</i>	14
Brandnetelbladroller	<i>Celypha lacunana</i>	14
Egelskopmot	<i>Nymphula nitidulata</i>	14
Zonnesproetbladroller	<i>Aleimma loeflingiana</i>	13
zeggesnuitmot	<i>Donacaula mucronella</i>	13
Krabbenscheermot	<i>Parapoynx stratiotata</i>	13
Rietsnuitmot	<i>Schoenobius gigantella</i>	12

Opmerkingen betreffende een aantal interessante waargenomen macro-nachtvlinders

De Wieden

De Wieden bestaan uit bloemrijke en natte graslanden, rietlanden en moerassen. We kunnen hier nachtvlinders verwachten die gebonden zijn aan diverse oeverplanten en grassen, bijvoorbeeld de Gele lisboorder - *Helotropha leucostigma* (Hübner, 1808) en de egale rietboorder - *Arenostola phragmitides* (Hübner, 1803). Tijdens de excursie zijn er dan ook meerdere exemplaren van deze twee uilen waargenomen. Bijzondere soorten macronachtvlinders en kenmerkende soorten voor dit biotoop worden hier beschreven.

Ecliptopera capitata (Herrich-Schäffer, 1839) - Springzaadspanner.

Waarneming excursie: 24 vi 2016, L. Knijnsberg e.a.; Werkschuur, Reeënweg, Wanneperveen, 204-521; 1 ex op licht.

Deze zeldzame spanner komt vooral langs bosranden voor. De rups leeft o.a. op groot springzaad. Deze soort is nieuw voor de Wieden.

Xanthorhoe biriviata (Borkhausen, 1794) - Springzaadbandspanner.

Waarneming excursie: 24 vi 2016, L. Knijnsberg e.a., 2 exx op licht; 25 vi 2016, L. van Deventer, 1 ex op licht; 25 vi 2016, S.&J. Sinnema, 1 ex op licht, Werkschuur, Reeënweg, Wanneperveen, 204-521; Ook deze spanner is gebonden aan springzaad. De soort is reeds bekend uit dit gebied en geregeld gezien.

Eupithecia selinata (Herrich-Schäffer, 1861) - Eppedwergspanner.

Waarneming excursie: 24 vi 2016, L. Knijnsberg e.a.; Werkschuur, Reeënweg, Wanneperveen, 204-521; 2 exx op licht.

Deze zeer zeldzame spanner komt voor in vochtige gebieden en leeft op schermbloemigen. Deze soort is nieuw voor de Wieden. Volgens de voorlopige rode lijst is dit een ernstig bedreigde soort.

Plusia putnami (Grote, 1873) - Moerasgoudvenstertje.

Tijdens de excursie zijn er van diverse locaties in de Wieden totaal 21 exemplaren gemeld.

Deze zeldzame uil komt voor in vochtige gebieden en wordt ieder jaar gemeld uit dit gebied. De rups leeft op diverse grassen.

Chilodes maritima (Tauscher, 1806) - Smalvleugelrietboorder.

Waarneming excursie: 24 vi 2016, G. Dekker; De Wieden - Kiersche Wijde West, 203-523; 1 ex op licht; 25 vi 2016, G. Bergsma, St Jans klooster - Bez.Centr. NM, 196-522; 1 ex op licht;
Deze zeldzame uil komt voor in rietlanden en is ook van de Weerribben bekend maar in mindere mate uit de Wieden.

Celaena haworthii (Curtis, 1829) - Wollegrasuil.

Waarneming excursie: 24 vi 2016, L. Knijnsberg e.a.; Werkschuur, Reeënweg, Wanneperveen, 204-521; 1 ex op licht; 24 vi 2016, G. Dekker; De Wieden - Kiersche Wijde West, 203-523; 1 ex op licht; 25 vi 2016, L. van Deventer, Werkschuur, Reeënweg, Wanneperveen, 204-521, 1 ex op licht.
Deze zeer zeldzame uil komt voor in veengebieden. De rups leeft op diverse grassen en russen. Deze soort was nog niet bekend uit de Wieden.

Photedes minima (Haworth, 1809) - Bochtige smele-uil.

Waarneming excursie: 25 vi 2016, G. Dekker; Kolderveense Bovenboer - Kuijersboschje, 207-530; 1 ex op licht.
Deze zeldzame uil komt voor in natte graslanden en rietlanden. Deze soort is nieuw voor dit gebied. Wel is er een waarneming van 2015 uit de Weerribben.

Apamea lithoxyloea (Denis & Schiffermüller, 1775) - Bleke grasworteluil.

Waarneming excursie: 24 vi 2016, L. Knijnsberg e.a.; Werkschuur, Reeënweg, Wanneperveen, 204-521; 2 ex op licht.
Deze algemene uil komt voor in graslanden en komt in Friesland, Drenthe en in de kop van Overijssel weinig voor. Deze soort is nieuw voor de Wieden.

Lacanobia splendens (Hübner, 1808) - Moeras w-uil.

Tijdens de excursie zijn meer dan 100 exemplaren waargenomen op diverse plaatsen in het gebied van de Wieden. Op de Havelterberg werd 1 exemplaar waargenomen (25 vi 2016, G.Tuinstra, 211-534).
Deze uil is kenmerkend voor moerassen en laagveengebieden en niet zeldzaam in de Wieden. Volgens de voorlopige rode lijst is het een bedreigde soort.

Clostera pigra (Hufnagel, 1809) - Donkere wapendrager.

Waarneming excursie: 25 vi 2016, S.&J. Sinnema, Bramenweg Nijeveen, Kuijersbosch, 206-530; 3 rupsen op kruipwilg.
Deze zeldzame tandvlinder komt voor in vochtige gebieden zoals natte heiden, maar ook in duinvalleien. De rups leeft vooral op wilg en verbergt zich overdag tussen samen gesponnen bladeren.

Havelterberg en omgeving

De omgeving van Havelte bestaat uit heidevelden met loofbomen en naaldhout. Kenmerkende en algemene soorten van de heidevegetatie die ook tijdens de excursie zijn waargenomen zijn de granietuil - *Lycophotia porphyrea* (Denis & Schiffermüller, 1775), de gewone heispanner - *Ematurga atomaria* (Linnaeus, 58) en de grijze heispanner - *Pachycnemia hippocastanaria* (Hübner, 1799). Kenmerkende soorten van de heidevelden en andere bijzondere soorten macro-nachtvlinders die gebonden zijn aan loofbossen, waargenomen tijdens de excursie, worden hier beschreven.

Gastropacha quercifolia (Linnaeus, 1758) - Eikenblad.

Waarneming excursie: op de Havelterberg, 211-533 en 211-534, zijn 10 exemplaren waargenomen door diverse deelnemers.
Deze zeldzame spinner komt voor in veengebieden en vochtige heiden en is reeds bekend uit Drenthe. De rups leeft op diverse loofbomen en struiken. Deze soort staat als "bedreigd" op de voorlopige rode lijst.

Costaconvexa polygrammata (Borkhausen, 1794) - Walstrospanner.

Waarneming excursie: 25 vi 2016, H. Groenink, Havelterberg Hunnebeddenweg, 211-534; 8 exx op licht.

Deze zeldzame spanner komt voor in heidevegetaties met walstro, de voedselplant van de rups. Deze spanner was al bekend uit dit gebied.

Idaea fuscovenosa (Goeze, 1781) – Dwergstipspanner.

Waarneming excursie: 25 vi 2016, G. Tuinstra, Kamperzand, Darp, 210-533; 1 ex op licht.

Deze spanner komt algemeen voor, maar niet in Noord-Nederland. Deze soort komt voor op zandgronden en in de duinen. Als waardplanten worden mossen en afgevallen blad genoemd.

Leucodonta bicoloria (Denis & Schiffermüller, 1775) - Tweekleurige tandvlinder.

Waarneming excursie: 24 vi 2016, G. Tuinstra, Havelterberg, Havelte, 211-534; 4 exx op licht en 24 vi 2016, J.& H. Stuurman, Havelterberg, 211-533; 1 ex op licht.

Deze zeldzame tandvlinder komt lokaal voor op de zandgronden en was al bekend van deze locatie. De rups leeft op berk. Deze soort staat als “bedreigd” op de voorlopige rode lijst.

Paracolax tristalis (Fabricius, 1794) - Gele snuituil.

Waarneming excursie: 24 vi 2016, G. Tuinstra, Havelterberg, Havelte, 211-534; 1 ex op licht.

Deze vrij zeldzame snuituil komt voor in loofbossen op zandgronden en was al bekend uit deze omgeving. Deze soort staat als “kwetsbaar” op de voorlopige rode lijst.

Pechopogo strigilata (Linnaeus, 1758) - Baardsnuituil.

Waarneming excursie: 25 vi 2016, H. Groenink, Havelterberg Hunnebeddenweg, 211-534; 1 ex op licht.

Deze zeldzame snuituil leeft in bossen en komt verspreid voor in Nederland. De waardplanten zijn diverse loofbomen met voorkeur voor eik. De soort was al bekend uit dit gebied en staat als “kwetsbaar” op de voorlopige rode lijst.

Hypena crassalis (Fabricius, 1787) - Bosbesssnuituil.

Waarneming excursie: 25 vi 2016, G. Tuinstra, Kamperzand, Darp, 210-533; 1 ex op licht.

Deze zeldzame snuituil komt verspreid voor in het binnenland in bossen en randen van heiden. De rups leeft op bosbes. In deze omgeving was het voorkomen van deze soort reeds bekend.

Laspeyria flexula (Denis & Schiffermüller, 1775) – Bruine sikkelluil.

Waarneming excursie: 25 vi 2016, G. Tuinstra, Kamperzand, Darp, 210-533; 1 ex op licht.

Deze zeldzame spinneruil komt lokaal voor in bossen en struwelen op de zandgronden. De rupsen leven op korstmossen op loofbomen en naaldbomen. De laatste jaren worden er vaker exemplaren van deze spinneruil in het noorden waargenomen. In dit gebied zijn het laatste decennium geen waarnemingen gedaan van deze soort. Deze soort staat als “bedreigd” in de voorlopige rode lijst.

Polia nebulosa (Hufnagel, 1766) - Marmereuil.

Waarneming excursie: op de Havelterberg, 211-533, 211-534 en 210-533 zijn 11 exemplaren waargenomen door diverse deelnemers.

Deze zeldzame uil leeft vooral in loofbossen en struwelen op de zandgronden. De rups leeft op diverse kruiden en later soms ook op loofbomen. Deze soort was al bekend uit dit gebied, maar er zijn geen recente waarnemingen.

Anaplectoides prasina (Denis & Schiffermüller, 1775) - Bruine groenuil.

Waarneming excursie: 25 vi 2016, G. Tuinstra, Kamperzand, Darp, 210-533; 1 ex op licht.

Deze zeldzame uil komt voor in loofbossen en struwelen. De waardplanten zijn diverse kruiden, loofbomen en struiken. Deze soort was al bekend uit dit gebied. Deze soort staat als “bedreigd” op de voorlopige rode lijst.

Gebruikte literatuur:

Ellis, W. e.a., 2013; Nachtvinders belicht; De Vlinderstichting, Wageningen en Werkgroep Vlinderfaunistiek, Leiden.

Waring, P. & Townsend, M. 2015; Nachtvinders - de nieuwe veldgids voor Nederland en België; Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.

Gebruikte bron:

Internetsite van de Vlinderstichting (www.vlinderstichting.nl/vlinders).

Opmerkingen betreffende een aantal interessante waargenomen micro-nachtvinders

Pseudopostega crepusculella (Zeller, 1839) – muntoogklepmot

Waarneming excursie: 24 vi 2016, G. Tuinstra; Havelterberg, Havelte, 211-534; 1 ex op licht.

Met een spanwijdte van 7-12 millimeter, de lichte kleur en maar weinig tekening, zijn de drie Nederlandse soorten uit de familie van de *Opostegidae* geen opvallende vlinders. *Opostega salaciella* (witte oogklepmot) is de algemeenste van de drie en wordt verspreid over Nederland waargenomen. De andere twee soorten, *Pseudopostega auritella* (wolfspootoogklepmot) en *P. crepusculella* (muntoogklepmot), worden op de website Microlepidoptera (geraadpleegd aug. 2017) aangeduid als resp. zeer zeldzaam en zeldzaam. *P. crepusculella* is verspreid over geheel Nederland waargenomen, met een opvallende cluster van waarnemingen in het grensgebied van het zuiden van Friesland en het noordwesten van Overijssel. Over de voedselplant is nog maar weinig bekend, maar mogelijk is dit munt (*Mentha*) (Pelham-Clinton 1983) of specifiek watermunt (*Mentha aquatica*) (Sterling & Parsons 2012). In de moerasachtige gebieden van o.a. het excursiegebied zal deze plant voldoende voorkomen. De plek waar het exemplaar op licht waargenomen werd, ligt echter juist op de drogere zandgronden rond Havelte. Of watermunt hier voorkomt is niet bekend.

Agonopterix angelicella (Hübner, 1813) – moeraskaartmot

Waarneming excursie: 24 vi 2016, L. Knijnsberg e.a.; Werkschuur, Reeënweg, Wanneperveen, 204-521; 2 exx op licht.

De soorten uit het geslacht *Agonopterix* staan bekend als lastig te determineren soorten. Dit geldt niet voor alle soorten en ook *Agonopterix angelicella* (moeraskaartmot) is goed van de andere soorten te onderscheiden. Met uitzondering van Zeeland is *A. angelicella*, verspreid over alle Nederlandse provincies waargenomen. De soort komt lokaal voor in natte gebieden, wat te maken zal hebben met het voorkomen van de voedselplanten. De belangrijkste voedselplant is gewone engelwortel (*Angelica sylvestris*), maar ook diverse andere schermbloemigen zoals gewone berenklauw (*Heracleum sphondylium*) en melkeppe (*Peucedanum palustre*) zijn voedselplanten van *A. angelicella* (Huisman 2012). Tijdens de excursie werden twee exemplaren waargenomen op licht, nabij de werkschuur van Natuurmonumenten aan de Reeënweg, centraal gelegen in het moerasgebied.

Coleophora tamesis Waters, 1929 – zompruskokermot

Waarneming excursie: 25 vi 2016, L. van Deventer; Werkschuur, Reeënweg, Wanneperveen, 204-521; 1 ex op licht; det. o.b.v. genitaalpreparaat.

Ook *Coleophora tamesis* (zompruskokermot) is in alle Nederlandse provincies waargenomen. De vlinder wordt op de website Microlepidoptera aangemerkt als vrij zeldzaam, wat natuurlijk te maken kan hebben met de herkenbaarheid van veel soorten binnen de familie *Coleophoridae* en het aantal waarnemers dat zich met deze lastige groep bezig houdt. Diverse *coleophora*-soorten leven als rups op russen (*Juncus*) en *C. tamesis* is daar een van. Deze soort leeft specifiek op zomprus (*Juncus articulatus*), een plant van allerlei vochtige groeiplaatsen. De rups leeft van de zaden van de voedselplant. In eerste instantie leven de rupsen in de zaden en later wordt daarvan ook een zak gemaakt die met spinsel vergroot wordt door de rups (Emmet et al. 1996). Een exemplaar van *C. tamesis* werd op licht waargenomen bij de werkschuur aan de Reeënweg te Wanneperveen. De determinatie werd bevestigd aan de hand van een genitaalpreparaat.

Monochroa divisella (Douglas, 1850) – donkere boegsprietmot

Waarneming excursie: 24 vi 2016, S. Bontsema & D. Jongsma-Kuipers; Kierse Wijde west, Wanneperveen, 205-522; 1 ex op licht; det. G. Tuinstra.

Monochroa divisella kan gerekend worden tot een van de meest interessante vangsten van de excursie. Het is een bijzonderheid in Nederland en de vangst doet denken aan de allereerste vondst van *M. divisella* in Nederland, in 1897. De soort werd destijds in eerste instantie als *Monochroa palustrellus* gedetermineerd en dat was ook het geval bij het exemplaar dat nu in Wanneperveen gevangen is. Het grootste deel van de volgende tekst is overgenomen uit het tijdschrift van de Vlinderwerkgroep Friesland, n.a.v. vangsten van *M. divisella* in 2009 en 2012 (Tuinstra 2013). *Monochroa divisella* is al lang geleden in Friesland waargenomen. Dat was in 1897, toen Ter Haar rupsen uitkweekte van een micro-nachtvlinder die hij vond op gele lis (*Iris pseudacoris*), te Warga. In 1905 vond hij de rupsen opnieuw, nu bij Garijp en het Noord Drentse Eelde. Ook hiervan werden de vlinders uitgekweekt. Het bijzondere verhaal van de vondst van deze vlinder door Ter Haar is vrij uitgebreid beschreven in De Vlinders van Friesland (Lempke 1985). Het waren de eerste vondsten van de soort in Nederland. Bijzonder was ook dat Ter Haar vermoedde met een andere soort te maken te hebben, nl. *Monochroa palustrella*. De determinatie werd pas later correct gedaan door Snellen. Na deze eerste vondsten werd de soort lange tijd niet in Nederland waargenomen. Pas in 1946 en 1947 werd *M. divisella* opnieuw gevonden, in Kortenhoef en Hollandse Rading. Ook daarna duurde het weer een tijd, want pas in 1992 werd opnieuw een exemplaar gezien, in Botshol. Zoals eerder vermeld is gele lis de voedselplant van *M. divisella*. En daarmee is de vlinder met name in vochtige gebieden te verwachten. Op 1 juli 2009 werd een exemplaar op licht gevangen in de Lindevallei nabij Wolvega en op 30 juni 2012 werd op vrijwel dezelfde plek opnieuw een exemplaar op licht gevangen. Het vermoeden was dat *M. divisella* in Nederland uitgestorven was. *M. divisella* werd al in 1991 in de Lindevallei waargenomen (2 exx. op 6 vii en 1 ex. op 23 vii door P. Zeinstra) en in 2002 werd een exemplaar gevangen op Hofsmansplaat, in de Brabantse Biesbosch (15 v, A. Cox).

Gelechia sororculella (Hübner, 1817) – haakpalpmot

Waarneming excursie: 24 vi 2016, L. Knijnsberg e.a.; Werkschuur, Reeënweg, Wanneperveen, 204-521; 1 ex op licht.

Gelechia sororculella is verspreid over Nederland waargenomen, in alle provincies met uitzondering van Flevoland. In de provincies Noord-Holland en Zuid-Holland zijn de waarnemingen vrijwel beperkt tot het duingebied. Ook is de soort waargenomen op de Waddeneilanden Terschelling en Ameland. De rups van *G. sororculella* leeft op diverse wilgensoorten (*Salix*) (Huemer & Karsholt 1999).

Gelechia muscocella Zeller, 1839 – donkere haakpalpmot

Waarnemingen excursie: 24 vi 2016, S. Bontsema & D. Jongsma-Kuipers; Kierse Wijde west, Wanneperveen, 205-522; 1 ex op licht; det. T. Muus. 24 vi 2016, L. Knijnsberg e.a.; Werkschuur, Reeënweg, Wanneperveen, 204-521; 1 ex op licht.

Een in Nederland minder algemene soort van het geslacht *Gelechia* is *G. muscocella*. De meeste waarnemingen komen uit de provincies Limburg, Noord-Brabant en Gelderland. *G. muscocella* werd nog niet eerder in de provincie Overijssel waargenomen en de vindplaatsen van de excursie zijn de meest noordelijke die thans in ons land bekend zijn. Rupsen van *G. muscocella* leven in het voorjaar, vooral in de katjes van wilg (*Salix*) en populier (*Populus*), soms tussen samengesponnen bladeren van deze soorten (Huemer & Karsholt 1999).

Acleris lorquiniana (Duponchel, 1835) – satijnboogbladroller

Waarnemingen excursie: 24 vi 2016, H. Huisman, C. ten Ham & M. de Keizer; Bezoekerscentrum, Sint Jansklooster, 196-522; 1 ex op licht (laken B. Sleeman). 24 vi 2016, L. Knijnsberg e.a.; Werkschuur, Reeënweg, Wanneperveen, 204-521; 3 exx op licht.

Hoewel de bladroller *Acleris lorquiniana* al bekend was uit het excursiegebied (Reeënweg Wanneperveen, 12 vii 2014, M. Verbeek), is het zeer de moeite waard om de soort hier te noemen, omdat deze maar weinig in Nederland waargenomen wordt. De meeste waarnemingen komen uit het midden van Nederland en de meest noordelijke waarnemingen liggen in het zuiden en westen van resp. de provincies Friesland en Drenthe. Sommige soorten van het geslacht *Acleris* zijn lastig te

determineren maar het tegenovergestelde geldt juist voor *A. lorquiniana*. De vlinder is egaal gelig tot lichtbruin gekleurd, met verspreid over de voorvleugels enkele donkere schubben. Zeer opvallend, centraal op de voorvleugel, is een forse, zeer donker gekleurde schubbenpuist. De vlinder is daarmee eigenlijk met geen enkele andere soort te verwarren. De voedselplant van *A. lorquiniana* is grote kattenstaart (*Lythrum salicaria*). Rupsen van de eerste generatie leven in de jonge scheuten van de plant. Van de tweede generatie leven de rupsen van de bloemen en zaden (Bradley, Treweman & Smith 1973).

Crambus uliginosellus Zeller, 1850 – biezengrasmot

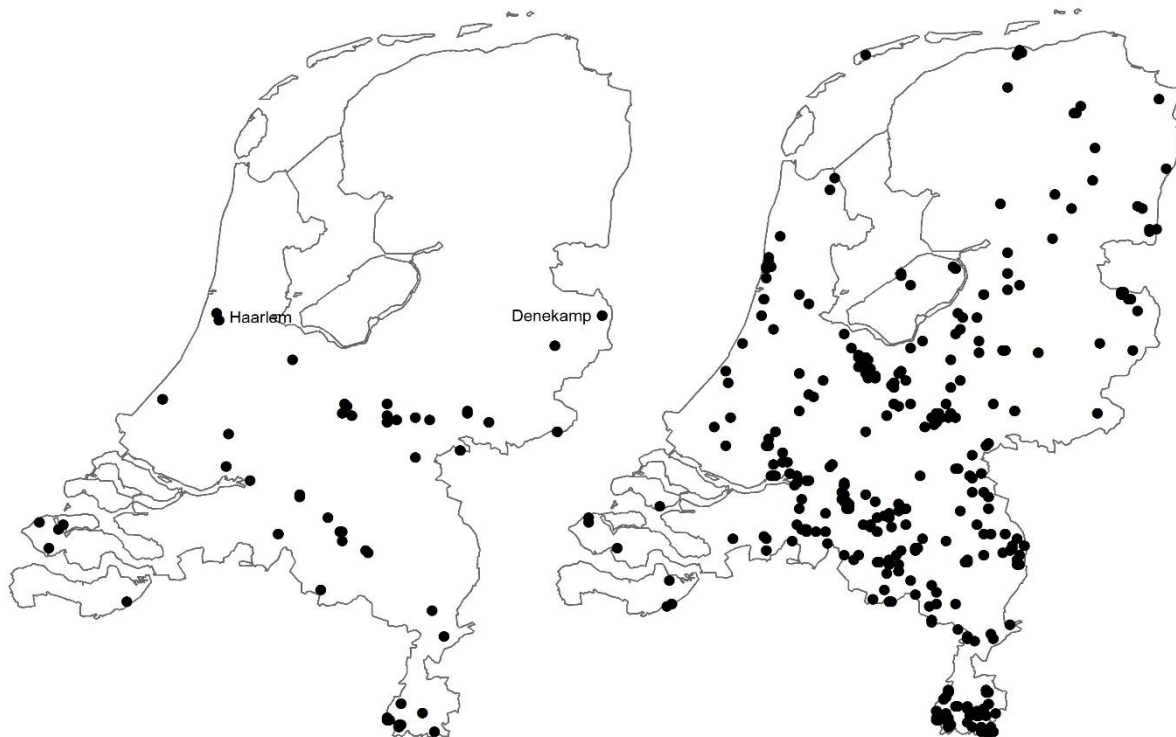
Waarneming excursie: 25 vi 2016, T. Muus, H. Groenink & J. Zwier; Bramenweg, Meppel, 204-529; 1 ex zichtwaarneming.

Met uitzondering van Zeeland en Groningen is *Crambus uliginosellus* uit alle Nederlandse provincies bekend. Van de provincie Overijssel is *C. uliginosellus* vooral bekend uit het uiterste oosten en de soort werd nog niet eerder waargenomen in het noorden van deze provincie.

Catoptria verellus (Zincken, 1817) – zwartbruine vlakjesmot

Waarneming excursie: 24 vi 2016, I. Hoogendoorn; Werkschuur, Reeënweg, Wanneperveen, 204-521; 1 ex op licht.

De enigszins op elkaar lijkende *Catoptria falsella* (drietandvlakjesmot) en *C. verellus* komen (thans) verspreid over heel Nederland voor. De rupsen van beide soorten leven op mossen (Slamka 1997). De verspreiding van *C. verellus* is echter niet altijd zo groot geweest. Over *C. verellus* wordt in de 'jaarlijst' 1996 geschreven dat de soort (dan) ruim 100 jaar uit Nederland bekend is, maar dat het altijd een zeldzaamheid geweest is en dat de vlinder in de laatste 20 jaar (dus 1976-1996) slechts tweemaal gezien is (Huisman & Koster 1999)! Tot en met 2009 lag het verspreidingsgebied van *C. verellus* tot en met de lijn Haarlem – Denekamp (in het oosten van Overijssel). De laatste jaren heeft *C. verellus* zich sterk uitgebreid en thans wordt de vlinder over vrijwel heel Nederland waargenomen, tot en met het Lauwersmeergebied alsook op Terschelling (zie figuur 2).

Figuur 2: de verspreiding van *Catoptria verellus* (zwartbruine vlakjesmot) in Nederland tot en met 2009 (links) en van 2010 t/m 2016 (rechts).

Nascia ciliaris (Hübner, 1796) – moerasduiveltje

Waarneming excursie: 24 vi 2016, L. Knijnsberg e.a.; Werkschuur, Reeënweg, Wanneperveen, 204-521; 1 ex op licht.

Van de prachtige *Nascia ciliaris* werd een enkel exemplaar op licht gevangen, bij de werkschuur aan de Reeënweg. De vlinder is door zijn formaat en verdere uiterlijk niet te verwarren met andere soorten. Net als voor *C. verellus* geldt ook voor *N. ciliaris* dat de in Nederland bekende verspreiding de laatste jaren sterk veranderd is. De vanouds bekende vindplaatsen liggen met name in Limburg en Zeeland, maar de meeste liggen in en rond de Biesbosch en daarmee was tot en met 2008 *N. ciliaris* voor Nederland een echte zuidelijke soort (zie figuur 3). In 2009 werd *N. ciliaris* waargenomen in Taarlo (Drenthe) en op het Waddeneiland Rottumeroog en dit was een voorbode van de uitbreiding van de soort. In de erop volgende jaren werden tal van waarnemingen van *N. ciliaris* gedaan, met name in de provincies Zuid-Holland, Noord-Holland, Utrecht en Groningen. Maar ook uit de andere provincies is de soort nu bekend, m.u.v. Flevoland. Ook in het grensgebied van Noordwest Overijssel en zuidelijk Friesland, waaronder de Weerribben en de Wieden, is de soort al een aantal keer waargenomen.

Figuur 3: de verspreiding van *Nascia ciliaris* (moerasduiveltje) in Nederland tot en met 2008 (links) en van 2009 t/m 2016 (rechts).

Bronnen van waarnemingen genoemd in de tekst, alsook de figuren 2 en 3: database Noctua (Werkgroep Vlinderfaunistiek en De Vlinderstichting) en de database van de Stichting Tinea.

Gebruikte literatuur

Bradley J.D., Treweman W.G. & Smith A. 1973; British tortricid moths, Cochylidae and Tortricidae: Tortricinae; The Ray Society c/o British Museum, London.

Emmet A.M., Langmaid J.R., Bland K.P., Corley M.F.V. & Razowski J. 1996; in The Moths and Butterflies of Great Britain and Ireland, volume 3; Editor A. Maitland Emmet; Harley Books, Essex.

Huemer P. & Karsholt O. 1999; Microlepidoptera of Europe, Volume 3, Gelechiidae I; Apollo Books, Stenstrup 1999.

Huisman K.J. 2012; Nederlandse Faunistische Mededelingen 37; EIS Kenniscentrum Insecten & Naturalis.

Huisman K.J. & Koster J.C. 1999; Nieuwe en interessante microlepidoptera uit Nederland in het jaar 1996 (Lepidoptera); Entomologische Berichten, Amst. 59 (1999).

Lempke B.J. 1985; De Vlinders van Friesland; Fryske Akademy, Ljouwert/Leeuwarden.

Pelham-Clinton E.C. 1983; in The Moths and Butterflies of Great Britain and Ireland, volume 1; Editor John Heath; Harley Books, Essex.

Slamka F. 1997; Die zünslerartigen Mitteleuropas; Bratislava.

Sterling P. & Parsons M. 2012; Field guide tot he Micro Moths of Great Britain and Ireland; British Wildlife Publishing Ltd, Dorset.

Tuinstra, 2013; in Flinterwille, Vlinderwerkgroep Friesland, 17e jaargang, maart 2013.

Dankwoord

Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer worden bedankt voor het verlenen van de benodigde vergunningen om de gebieden te betreden. We willen speciaal Ronald Messemaker van Natuurmonumenten bedanken voor het houden van een presentatie over De Wieden tijdens de bijeenkomst van de sectie Ter Haar in Schoonrewoerd. En uiteraard een woord van dank aan de deelnemers van de excursie Ter Haar/Snellen voor hun inzet en het aanleveren van alle gegevens.